

Grundtvigs far var Johan Ottesen Grundtvig, g.m. Cathrine Marie Bang, præst i Udby og Ørslev 1776-1813.

Nicolai Frederik Severin Grundtvig, født 8. sept. 1783, var det yngste af 7 børn, hvoraf de 2 døde som små.

3 ældre brødre blev præster, de 2 døde tidligt af tropesygdomme på Guineakysten i Afrika.

1789 i skole hos lærer Faurskov i den lokale skole. Dårlig skole, ofte kun mødt 6 ud af 100 børn. Ved Biskop Balles visitats 1788 var der dog mødt 12 børn, hvoraf det ene ikke havde været i skole i 4 år. Biskop Balle karakteriserede lærer Faurskov som gammel, vranten og udlevet. Forældrene underviste Frederik selv, men af pædagogiske grunde holdt moderen ham i skolen hver dag. Da han havde lært at læse, gik han på jagt i faderens bibliotek og drøftede med moderen, hvad han havde læst, evt. med faderens bistand.

8-9 år gammel kunne forældrene ikke lære ham mere, og han kom 1792 i skole hos familiens tidligere huslærer Laurids Feld, som nu var præst i Tyregod og holdt kostskole. Grundtvig læste en masse uden for kostskolens pensum, som ikke interesserede ham så meget, og forkyndte med brask og bram for sine omgivelser, hvad han havde læst.

September 1798 var Grundtvig konfirmeret, og pastor Feldt kørte ham til latinskolen i Århus. Rektoren Thure Krarup, var mest interesseret i teologi, og da Grundtvig kunne sige en masse herom, så man gennem fingre med, at de øvrige skolekunderskaber var mådelige. Han blev sat i andet klassetrin, en stor lettelse for hans far, som ikke havde råd til at betale for mere end 2 års skolegang.

I øvrigt var skolen traditionel med megen udenadslæren og Grundtvig kedede sig og drev den af. Han spillede kort og røg tobak. Vicerektor Jens Stougaards timer var lyspunkter. Man kender en artikel af ham, hvor han går ind for at

- 1) Eleverne bør have grundig undervisning i modersmålet frem for døde sprog (græsk og latin)
- 2) Eleverne bør undervises i kristendom og helt slippe for teologi
- 3) Der bør undervises i danmarkshistorie og verdenshistorie
- 4) Hebræisk og græsk bør henvises til universitetet og erstattes af moderne sprog som f.eks. engelsk, fransk eller tysk.
- 5) Der bør undervises i gymnastik
- 6) Eleverne skulle have lov til at spørge læreren, hvis de var i tvivl om noget.
- 7) Udenadslære og remseri skulle afskaffes.

I september 1800, 17 år gammel, klarede han sin studentereksamen på "hurtighed og god hukommelse". Han rejste hjem for første gang i 2 år. Han var blevet noget af en lømmel, en "Erasmus Montanus". Snart efter rejste han til København, til universitetet. Han skulle selvfølgelig være teolog.

27. oktober 1800 var han til eksamen i græsk, latin, teologi, hebræisk, historie med geografi, astronomi.

Grundtvig fik laud (Laudabilis - rosværdig) i alle fagene undtagen hebræisk, i latin præ ceteris (Laudabilis præ ceteris - udmærkelse). Blandt de andre optagne det år var en vis Adam Øhlenslæger. Næste problem var økonomien. Faderen sad allerede i temmelig stor gæld. Andre slægtninge, især morbrødrene Bang, hjalp, så han første halvår havde ca. 100 rdl. Det var ikke til nyt tøj, og han blev leet ad p.g.af sine gamle bondeklæder. Det gav ham nok også afsky for den akademiske verden. Fri middag hos prf. Bang ved Frederiks Hospital med tilhørende moralsk belæring.

Gr. gik til forelæsninger i logik, etik, fysik, matematik, astronomi og filosofi, som interesserede ham meget.

25. marts 1801 blev studenterne opfordret til at melde sig under fanerne for at forsvare landet mod englænderne. Der mødte ca. 1100, blandt dem foruden Grundtvig St. St. Blicher, Øhlenslæger, H. C. Ørsted, Niels Chr. Grundtvig (Frederiks storebror). Korpset fik egen fane med inskriptionen "Videnskabens Dyrkere for Kongen og Staden", blev delt i 8 kompagnier og begyndte våbenøvelser om morgenen d. 30 marts. Der blev uddelt uniformer. Som mindrebemidlet fik Grundtvig sin gratis.

Angrebet kom 2. april, og da var de ikke kommet langt i våbenuddannelsen. Grundtvig kom på vagt i brandkorpset ved Amalienborg, hvis indbyggere var flygtet. Dagene gik med at holde brandvagt og slæbe vand. 10. april fik han fri for at gå til eksamen i matematik. I øvrigt interesserede krigen og politik i det hele taget ham ikke.

Man kan se af hans dagbøger, at han omgikkes flere af sine medstuderende, men kun Peter N. Skovgaard fik betydning for G. Skovgaard var meget interesseret i historien og talte ivrigt om den til G., så også hans interesse for Saxo, Snorre og oldtiden blev vakt. G. skriver selv senere, at Skovgaard "reddede mig fra dovenskabens, lemmedaskeriets, fuseriets og kedsommelighedens afgrund." "Han reddede mig med sin lyse ånd ud af trædemøllen, jeg blev et levende menneske."

Allerede 12. oktober 1801 gik han op til næste eksamen i latin, græsk og historie og fik hovedkarakteren haud (Haud illaudabilis - ikke urosværdig), en karakter højere end dumpegrænsen. (Laveste karakter for bestået var Non contemnendus - (ikke at foragte)). Nu kunne han begynde det egentlige teologistudium. Det kedede ham. Han rejste hjem til Udby, fordi han lige så godt kunne sidde der og på et kvarter læse det, professorerne var en time om at sige. Samtidig læste han en masse andre bøger, mest litteratur fra et lejebibliotek. Han vidste ikke, at universitetets bibliotek på loftet af Trinitatis Kirke stod gratis til hans rådighed. Da han opdagede det ved et tilfælde, drog han straks tilbage til København. Samtidig var han begyndt at skrive digte, bl.a. en fortælling på vers: "Den strandede dyd" og en komedie "Skoleholderen", som han ventede sig stor berømmelse af. Da han sendte den til Det kgl. Teater, returnerede de den med meddelelsen om, at det havde været dem en udsøgt fornøjelse at sende stykket tilbage.

Gr. havde en fætter på mødrende side, Henrik Steffens, som var 10 år ældre end G. og havde opholdt sig en del år i Tyskland. I "Adresseavisen" for 6. nov. 1802 kundgjorde han: "Torsdag d. 11. nov. 1802 kl. 5 begynder mine offentlige forelæsninger over filosofien. -- -- --. Henrik Steffens." G. havde hørt om ham og hans begejstring for de nye åndelige strømninger i Tyskland, men var egentlig ikke særlig interesseret. På den anden side ville det være flovt, hvis han hos prof. Bang skulle blive spurgt om, hvad han mente om Henriks forelæsninger, så for skams skyld gik han hen til Eilertzens Collegium. Her mødte G. romantikken. Han forstod den ikke og frastødtes af den og droges af den på en gang. Så han blev ved at følge Steffens forelæsninger. Samme efterår udkom Øhlenslægers første bog "Digte". G. var ikke særlig imponeret over sin studiekammerats produkt, men han kunne alligevel ikke få den ud af hovedet. Der var ved at gå skred i hans sind. I juleferien 1802-03 forelskede han sig voldsomt i sin senere kones storesøster Bodil Marie Blicher. Det var under en sammenkomst hos hans broder Otto, der var præst i Torkildstrup på Falster.

1. oktober 1803 begyndte G.s embedseksamen. Til hans skræk kom der nogle spørgsmål i pensum, som han ikke havde interesseret sig for og derfor ikke læst. Han afleverede 2 af 6 besvarelser blank. Blandt

kammeraterne diskuteredes det, hvad udfaldet af de blanke besvarelser ville blive. Uni. indkaldte G. til eksamen i 2 nye spørgsmål, som han klarede sig igennem.

Den 25. oktober 1803 var der mundtlig eksamen, af hvilken noget foregik på latin. G. havde under mundtlig eksamen et mindre sammenstød med en af professorerne, da G. s mening om et spørgsmål var en anden end den autoriserede. Men alt i alt lykkedes det G. at klare eksamen og han var nu teologisk kandidat. Senere sagde G. selv, at med denne embedseksamen var hans akademiske tilværelse forbi. "Jeg endtemin akademiske løbebane uden ånd og tro". Dagen efter rejste han med dagvognen hjem til Udby.

Resten af året og vinteren var G. dels i Udby, men mest i Torkildstrup hos sin broder. I det sidste år, op til sin embedseksamen, havde han skrevet en del digte og historiske fortællinger på vers. Men det var ikke noget, ham kunne leve af. Da Bodil Marie Blicher gik hen og blev forlovet med Poul Egede Glahn, kastede G. sine øjne på hendes lillesøster Elisabeth. I efteråret søgte han en stilling som huslærer for kaptajn Carl Fr. Steensen Leth's søn . Det viste sig til hans fortrydelse, at den skulle bestrides på Langeland. Men da både G. og hans far havde gæld, blev han nødt til at tage stillingen. Sidst i nov. begav han sig på vej, men da han kom til Nakskov, kunne han ikke komme over Langelandsbæltet p.g.af is. Så han tog tilbage til Torkildstrup og Lise i Gundslev præstegård. Han læste og skrev. M. h. t. Lise kunne han ikke rigtig bestemme sig. Hjemme i Udby var hans moder og hans ældre søster Ulrikke syge. Så af forskellige årsager kom han først til Langeland i marts 1805.

På "Egeløkke" på langeland blev G. modtaget af kaptajn Steensen-Leth og hans kone Constance. Det var yngre folk, kaptajnen ca. 30. Deres søn Karl var 7-8 år. Grundtvig gik til undervisningen med stor iver og alvor. Karl var nok noget forkælet, og G. havde diskussioner med Constance i den anledning. Men samtidig blev han hovedkuls forelsket i Constance. Leths var moderne indstillet, og G. levede sammen med dem omtrent som et medlem af familien. Bl. a . deltog han i deres besøg hos naboer og gæstebud på "Egeløkke". Ud over sin undervisningsvirksomhed oprettede G. en læsekreds for egnens præster. Endvidere skrev han afhandlinger: "Om religion og liturgi" og "Om videnskabelighed og dens fremme". I det hele taget var G. fuldstændig på det rene med, at forelskelsen i Constance Leth var noget han måtte bære, der kunne ikke komme noget ud af det, hverken på den ene eller den anden måde. Så han begravede sig i arbejde. Især beskæftigede han sig med oldtiden.

I efteråret 1805 syntes han, situationen var for umulig og besluttede at rejse. Han bad kaptajn Leth om en udtalelse, men Leth bad ham betænke sig lidt. Så kom en bekendt på besøg med sine børn og deres lærer. Læreren havde drukket sig fuld i børnenes nærvær, og derfor ville faderen gerne af med ham. G. indså, at læreren, som var dygtig og tiltalende, nok ville få stillingen på "Egeløkke" efter G. Og sådan en svag karakter syntes G. ikke, han kunne forsvare at overlade Karl til. Så han blev og skrev. Og bl.a. hans afhandling "Om religion og liturgi" blev optaget "Teologisk månedsskrift for fædrelandets religionslærere" i februarnummeret 1807.

I september 1807 angreb englænderne København. Den danske hær lå i Holsten, og det blev den unge søløjtnant Peter Willemoes, som fik til opgave at sejle de danske tropper over Langelandsbæltet til Lolland om natten uden at de engelske skibe i Storebælt opdagede det. Willemoes blev indkvarteret på Tranekær, hvis ejer Grev Ahlefeldt-Laurvig var øverstkommanderende på Langeland. P.g.a. kaptajn Leths fravær var Constance med Karl og huslæreren G. flyttet til deres bekendte på Tranekær. Willemoes var allerede en helt og klarede i øvrigt overførslen til Lolland på bedste måde. Til trods for deres store forskellighed i natur

fandt G. og W. hinanden. G. blev en stor beundrer af W. (lige som de fleste damer, i øvrigt). Da G. ikke følte, han kunne deltage i det direkte militære arbejde, meldte han sig som en slags uofficiel feltpræst.

Efter at Willemoes havde forladt Langeland, vendte G. tilbage til arbejdet: Undervisningen, læsekredsen, oldgranskningen og skriveriet. Men selvfølgelig kunne det ikke holde hans tanker fra Constance. Han følte nok en vis åndelig overlegenhed over for hende (muligvis berettiget), men hvad hjalp det. I midten af april 1808 forlod G. Egeløkke og rejste til København.

Nu skulle hans store værk om Nordens oldtid og dens guder udgives. Han havde haft forskellige planer om den, men da hensigten var ikke bare skrive et videnskabeligt værk for de indforståede, men at vække hele nationen til dåd, endte det med "Nordens Mytologi" med undertitlen "Udsigt over Edda-læren for danske mænd der ej selv ere mytologer". Den udkom i december 1808 og fik en vis anerkendelse, også i Tyskland. En anmeldelse kom så sent som i 1811! Noget skulle han jo leve af, og han var heldig at få en timelærerstilling i historie og geografi ved Det Schouboeske Institut. Man kan nok sige, at G. med sit eget engagement i historien tryllebandt sine unge elever, da de først havde vænnet sig til G.s anderledes facon. Og så talte han ikke til dem som børn, men som til fornuftige mennesker. Samtidig arbejdede G. videre med udgivelsen af digteriske værker om kæmpelivet i nord. Sommeren 1810 skriver han "Kommer hid, I piger små" over vennen Willemoes. (Faldet i slaget ved Odden 22. marts 1808.)

Omkring 1. marts 1810 kommer der et brev fra hans far. Hans forældre har det ikke godt, men faderen kan af økonomiske grunde ikke tage sin afsked. Meningen var, at G. skulle komme hjem og hjælpe sin far i hans præstegerning. Men det havde G. ikke lyst til. Han følte, han havde meget at kæmpe for i København. G. bestemte sig til at holde sin dimisprædiken. Så kunne han jo altid blive præst. Prof. P. E. Müller, der skulle være hans censor, gav ham teksten fra Mattheus: "Man sætter ikke sit lys under en skæppe, men på en lysestage" osv. Prædikenen foregik i Regenskirken 17. marts, og der var kun censor og nogle få andre til stede. G. siger selv indledningsvis, at den prædiken, han vil holde ikke er således, som han vil holde den i en blandet forsamling, men således, som han i regenssalen under overværelse af nogle få kyndige kunne holde den. Og så holder han sin berømte eller berygtede dimisprædiken, hvor han bl.a. siger, at Guds ord er forsvundet af hans hus, fordi præsterne ikke selv tror på det, de prædiker. Trods de hårde ord fik han den højeste karakter, udmærkelse. Imidlertid vil han ikke, trods også hans mors indtrængende opfordring være præst i Udby. Nu udgiver han i maj 1810 sin dimisprædiken under titlen "Hvi er herrens ord forsvundet af hans hus?" og så bliver der ballade. Den lille pjeces bliver revet bort og læst, især af studenterne. 6 præster skrev en klage til regeringen over pjecen, og så gik sagen sin gang med henstillinger og udtalelser fra teologisk fakultet og biskop.

G. boede på Valkendorfs kollegium, og en morgen i december opdagede hans venner, at han var syg. De sendte bud efter hans morbror doktor Bang, som erklærede, at "det ikke var en legemlig sygdom, G. led af, men at han lå i indvortes kamp for sin sjæls frelse." Han var nu også legemligt syg. Efter en uges tid var han faldet så meget til ro, at han kunne tage hjem til Udby. Vennerne turde dog ikke lade ham rejse alene, og en af dem, Sibbern, tog med. De overnattede på Vindebyholm kro, og Sibbern gik tidligt til ro, mens G. sad oppe. Om natten vågnede Sibbern ved, at G. lå på knæ i et hjørne af værelset og bad med høj røst: han havde følt djævelen som en slange sno sig om sin krop. Det varede længe, før Sibbern fik ham beroliget og til sengs. Hjemme i Udby faldt G. yderligere til ro, Faderen havde i november fået bevilget sin afsked fra 1. januar 1811, og de blev nu enige om, at G. selv skulle rejse til København og tale med myndighederne om at få faderens afsked annulleret og sig selv ansat som hans kapellan. 29. dec. drog han til Kbh, og

myndighederne stillede sig imødekommende. Midt i alt dette kom den endelige kendelse angående dimisprædikenen: han skulle have forkyndt en irettesættelse. 12. januar mødte G. op i konsistorium. Der sad det samlede konsistorium forsamlet, og rektor læste op, at han skulle indkalde G. til møde i konsistorium og i dets nærværelse give ham en irettesættelse. Mere skete der ikke. Irettesættelsen blev faktisk aldrig forkyndt for ham. Og flere af de tilstedeværende var slemt lede ved situationen, hvilket nogle også tilkendegav over for G. bagefter. Dagen efter var han i audiens hos kongen og rejste derefter til Udby. Hans sygdom varede nogle måneder endnu. Det viste sig nu, at G. skulle bestå en kateketisk eksamen og en mundtlig overhøring hos biskoppen, før han kunne indsættes. De. 24 marts rejste G. til Kbh. for at få det overstået d. 29 maj blev han ordineret i Trinitatis kirke. Søndag efter pinse blev han indsat som kapellan i Udby kirke af sin broder Otto. I midten af september skrev han til Elisabeth Blicher og tilbød hende ægteskab og d. 21. september forlovede de sig.

G. kastede sig nu over sin præstegerning i Udby. Hans prædikner var noget polemiske, noget han selv anså for nødvendigt. I forbindelse med konfirmationsforberedelserne så han, hvor ringe det stod til med skolerne. Han gik derfor skarpt frem i skolekommisionerne mod uduelige lærere og slendrian. Alle, undtagen lærerne, var glade for hans arbejde, og selv biskoppen bemærkede det positivt. M.h.t. fattigvæsenet kastede han sig ind i arbejdet og holdt sognerådene til ilden. Det fortælles, at præstegårdens bestyrer henvendte sig til faderen for at få sædekorn. Forbavset henviste faderen til at det lå på loftet. Men bestyreren sagde, at det havde hans søn kapellanen delt ud til de fattige. Johan blev chokeret og gik til sønnen, som straks indrømmede: "Ja, fader, hvorom prædiker vi?" Og så skrev G. Først tog han kontakt til pastor Münster, som G. mente var en af tidens bedste teologer, og Adam Øhlenslæger, som var samtidens største digter. Men G. busede lige på med sine ærinder og meninger og stødte begge fra sig, så de aldrig ville have noget at gøre med G. mere. Ved landemødet i Roskilde kunne man læse egne afhandlinger op. G. havde bekendtgjort, at han 2. oktober ville oplæse Danmark-Norges historie på vers. Det gjorde han. Han var programsat til kl. 19, når man havde spist og læste op i 5 timer. Senere udgav han den i februar 1814 under titlen "Roskilde-Rim". Den solgte ikke. Det gjorde derimod en anden bog, han havde skrevet: "Kort begreb af verdens krønike i sammenhæng". Bogen er et forsøg på at se hele verdenshistorien efter kristendommens idé. I fortalen hedder det bl.a.: "Ethvert folks bedrifter er en frugt af dets tro." Historien var ført helt op til samtiden, og mange berømtheder i samtiden blev bedømt. Bogen vakte kolosal opsigt og blev revet væk på en uge. Men den skaffede ikke G. venner på parnasset.

5. jan 1813 døde Johan Grundtvig. Moderen flyttede til Præstø og G. kunne ikke blive som kapellan i Udby. Han flyttede til Kbh. Han tjente lidt penge på bøgerne, og der var bud efter ham til at prædike i kirkerne. Folk ville gerne høre ham.

Danmark havde været allieret med Napoleon, og Sverige havde sluttet sig til Rusland. Til tak skulle de nu have Norge. Den svenske konge var i oktober på vej op mod Jylland i spidsen for en allieret hær. Kongen drog til Hindsgavl for at lede modstanden derfra. Den følgende aften kom nogle af G.s venner op til ham. Der var stort røre blandt studenterne. Mange mente, at man skulle drage til Jylland for at kæmpe mod fjenden. G. gik ud og talte med studenterne. Han mente, at man skulle øve sig i våbenbrug og holde sig parat, når kongen kaldte. Der blev aftalt et møde næste morgen. G. talte på mødet og gentog, at man skulle være klar til at rykke ud, når kongen bad om det. Nogle studenter ville afsted straks, men G. fik dem overtalt til at vente. På et tredje møde, som holdtes om aftenen, skrev mange sig på en liste, som G. havde forfattet, og den blev efterfølgende sendt til Kongen. En anden flok ville afsted med det samme. Kongen

takkede hurtigt. Han skulle nok sende bud, når det behøvedes. Den anden flok kom ikke afsted. Kort tid efter sluttedes fred i Kiel, og Sverige fik Norge.

G.s bøger, hans prædikner i kirkerne og hans deltagelse i studenternes møder havde efterhånden gjort ham kendt i vide kredse i Kbh., ja ligefrem populær. Dette var en stor opmuntring for G., som jævnlig havde følt sig ret alene. Han begyndte også at blive kendt i Tyskland. Men han havde også modstandere. B.la. røg han i polemik med H. C. Ørsted over en lille bog, G. havde skrevet og hvor han hævdede, at "Napoleon (som Danmark nu var imod) har fra sin første alder tegnet til at vorde en gruelig mand". Ø. mente, det var noget vrøvl, og så kørte diskussionen. Også samtidens præster var G. på kant med. På landemodet i Roskilde angreb han dem: hvis de var uenige, skulle de jo imødegå ham, hvis de var enige, skulle de støtte ham. Biskoppen gav ham en betinget irettesættelse. Men samtidig lukkedes kirkerne for ham. For at få klarhed over, hvor han stod, besluttede G. sig til at søge embede. Og det fik han ikke. 2. juledag 1815 prædikede han i Frederiksberg kirke, som var stuvende fuld. Folk stod helt ud på gaden for at høre ham. Efter prædikenen pålæste han en erklæring om, at han nedlagde sit embede som præst. Det vakte stort røre og blev omtalt i flere aviser.

G. skulle nu leve af skriveriet. Han udsendte en digtsamling og en prædikensamling og gik i gang med at oversætte Snorres "Norges Krønike" og Saxos "Danernes bedrifter. En godsejer ville betale G. for at oversætte "Beowulf" fra oldengelsk, og G. gik i gang med at studere oldengelsk. (Beowulf udkom i 1820). Men ind imellem gerådede G. ud i litterære stridigheder, først med Baggesen, senere med Heiberg, som havde gjort nar af Ingemann. G. var langt nede, da han i foråret 1817 pludselig fik sit digteriske gennembrud med Påske Liljen. Det er et drama, der foregår omkring Kristi grav gennem samtaler mellem Rufus (en romersk soldat), høvedsmanden, Tullius (ældre romersk embedsmand) og en farisæer. Den kendte påskesang er uddrag af indledningen til stykket.

18/8-1818 giftede han sig med Lise, selv om han intet embede havde. For sit arbejde med oversættelsen af Saxo og Snorre havde G. fra 1818 fået 600 rdl. årligt i oversætterløn af staten. Oversættelserne udkom i hefter, de første i jan. 1819, de sidste i 1823. Nu ville G. gerne have et præsteembede igen, men det holdt hårdt. Efter flere forgæves ansøgninger blev han 2. feb. 1821 uden ansøgning kaldet til præsteembedet i Skibbinge-Præstø. Han ville gerne holde en afskedsprædiken i Kbh., og nu var der pludselig flere kirker, der åbnede sig for ham. Til sin overraskelse blev han bedt om at prædike ved hoffet. Det var dronningen, der gerne ville høre ham, så han prædikede i gemakket søndag d. 18. marts.

I Præstø gik han til embedet med stor flid og alvor, og kirkegangen steg støt. Der var stor spænding om hans første konfirmation. G. havde forlangt, at børnene skulle gå til konfirmationsforberedelse 3 dage om ugen fra 9 - 15, bl.a. for at de kunne føle, hvordan det var ikke altid at være bebyrdet med slid og slæb. Det forstod børnene godt, og mange var ham taknemmelige for det resten af livet. Til konfirmationen havde menighedsrådet lejet stolene ud til fordel for fattigkassen. Folk var spændte på, hvordan det hele ville forløbe, og der var udsolgt uger i forvejen. Da hertugen af Augustenborg og med ham flere fornemme folk kom for at høre den berømte G., måtte man sætte ekstra stole i koret til dem. Første overraskelse var, at G. i sin prædiken kun talte til børnene og slet ikke til de voksne. Bl.a. sagde han, at de jo nu skulle skilles, og så kom nogle af børnene til at græde. Også G. blev grebet og måtte gøre ophold i prædikenen, mens Lise og degnen trørkede børnene. Næste sensation kom, da børnene skulle til alters. G. ryddede hele koret for fornemme folk, som måtte finde plads i kirkeskibet. Denne plads er børnenes, sagde han. Det rygtedes

selvfølgelig i Præstø og helt til København. Men det startede også en udvikling, som ikke huede G.: folk kom mere i kirke for at se giraffen end for at høre Guds ord.

I slutningen af 1822 var der et ledigt embede ved Trinitatis og et ved Frelserkirken. Kongen (eller dronningen) må have fulgt udviklingen i Præstø. Kongen talte med stiftprovst H. C. Klausen om embedet ved Trinitatis, men han meddelte, at han ikke ville sætte pris på at have G. ved sin kirke. G. blev indkaldt til en samtale med kongen, som meddelte ham, at han ikke var kaldet til nogen af embederne. På den anden side mente kongen, at G.s plads var i Kbh. Utvivlsomt bredte lettelsen sig i den københavnske gejstlighed over at G. ikke fik nogen af embederne. Der var derfor stor overraskelse, da kongen mindre end en uge efter (formodentlig på dronningens foranledning) kaldte G. til embedet ved Frelsens kirke. G. blev indsat 1. sønd. i advent under stor tilstrømning. G.s virke var først og fremmest som prædikant. Sjælesorg havde han ikke evner for, og nogen egentlig menighed synes der ikke at have været. Han gik for direkte på i samtaler.

I sin læsen og skrivevirksomhed arbejdede han med spørgsmålet: Hvad er sand kristendom? og: Er kristendommen sand? Han havde fået en bog af Steffens, hvor det hævdedes, at de skriftkloge ikke var nærmere Gud end almindelige mennesker. G. havde en fornemmelse af, at svaret på disse spørgsmål var ganske enkelt og lå snublende nær, men han kunne foreløbig ikke finde det. Han sammenfatter det i en afhandling, som imidlertid aldrig blev offentliggjort.

Men ellers blev han atter isoleret fra de toneangivende litterære kredse. Steffens var en tur hjemme fra Tyskland og blev fejret. Det var også meningen, han skulle træffe G., men det trak ud, og samtidig bagtalte man G. over for Steffens. Da mødet endelig kom i stand i G.s lejlighed, blev det en stor skuffelse. De gik fejl af hinanden og taltes aldrig ved senere. G. havde på fornemmelsen, at han stod over for et nybrud, men at han ville komme til at stå alene med det. Familien syslede med tanken om at emigrere. Det rygtedes, og fra alle sider blev der protesteret. Endog fra hoffet lod man forlyde, at der var brug for G. Over for det pres bøjede G. sig og blev.

I 1825 afklaredes det for G., som han kaldte "sin mageløse opdagelse": Ikke skriftstudier, men kun den levende Guds ord var den kristne menigheds grundpiller. Og det ord var Guds ord til mennesker i dåben og nadveren, som de var talt af Jesus og overleveret mundtlig gennem alle kristne menigheder. Og den sande kristendom var den, som lød i trosbekendelsen fra de første tider. Resten af sit liv hævdede G., at her, i opdagelsen af det levende ord, var forståelsen af hele hans kirkelige og folkelige arbejde. Ud fra det stædet gik han til angreb på rationalisterne, der hævdede, at hvis man studerede bibelen rigtigt, ville man forstå, at Jesus ikke var en gud, men en morallærer.

Også uden for Kbh. var der utilfredshed med de rationalistiske præster. I Kristiansfelt og på Nordfyn samledes man privat i de såkaldte Gudelige Forsamlinger. Præsterne var imod dem, og man gravede en gammel forordning imod gudelige forordninger fra 1741 frem. På det grundlag forfulgte man forsamlingerne og fængslede lederne. G. var i grunden imod forsamlingerne. Han mente, det var noget tøjleri og bare ville føre til sværmeri. Men han mente på ingen måde, myndighederne skulle forfølge dem og skred ind til deres forsvar. Han påpegede, at det er bedre for staten, at folk om aftenen samler sig til religiøs opbyggelse end til kortspil, drikkeri, underholdning og umoralsk frådseri.

I august 1825 udkom en bog på 800 sider af prof. H. N. Clausen: "Katolicismens og protestantismens kirkeforfatning, lære og ritus". G. fik straks fat i bogen og begyndte at læse med papir ved siden af til at gøre

notater på. Allerede på s. 8 i fortalen tørnede Clausens anskuelse frontalt ind i G.s nye opdagelse. Clausen skrev, at det er den teologiske videnskabs opgave ud af skrifterne at uddrage, hvad den sande kristendom er. Efter læsningen for G. i blækhuset og forfattede på rekordtid en bog: "Kirkens genmæle mod professor teologiæ dr. H. N. Clausen", hvor han bl.a. hævdede, at Clausen var en falsk lærer. Bogen slog ned som en bombe og blev udsolgt på en uge, så der måtte trykkes nye oplag. Alle talte om den. Også på universitetet, hvor kun en ud af 20 studenter holdt med G. Man talte om at marchere til G.s hus og slå hans ruder ud. I stedet nøjedes man med at forfatte en støtteskrivelse til prof. Clausen. G. opfordrede til et møde, hvor sagen kunne diskuteres, så de kunne bevise, hvis han havde uret. Men det ville Clausen ikke. Han anlagde injuriersag mod G.

Så begyndte sagen sin langsommelige gang. Efterhånden som tiden gik, gled flere og flere præster over på G.s side i striden. G. hævdede, at det var en åndelig strid, som ikke kunne pådømmes juridisk, men det fik han ikke myndighedernes accept af. Imens nærmede 1000-årsfesten for den danske kirke sig (Ansgar kom med Harald Klak til Danmark 826). Den skulle fejres ved pinsegudstjenesten. D. 26. april var der i Adreseavisen en annonce for "Danske Højtidsalmer til Tusindårsfesten" ved N. F. S. Grundtvig. Dagen efter modtog G. en embedsskrivelse fra stiftprovst Clausen om, at kun salmer i den anordnede salmebog måtte anvendes. G. protesterede d. 28. april. Han havde jo ingen dom fået og agtede ikke at rette sig efter forbudet. Clausen henvendte sig samme dag til biskop Münter, som uden at forhandle med G. henvendte sig til kancelliet med negativ kritik af G.s salmer og tilkendegivelse af, at G. måtte holde sig til salmebogen. Det meddeltes fra kancelliet d. 6 maj. Den første salme var "Den signede dag". Det afslag gik G. meget på. Han fik audiens hos kongen for at gøre rede for sagen. Men kongen ville ikke rage uklar med gejstligheden. Ellers var kongen venlig og forstående, og de 600 rdl. om året i digterløn beholdt G.

G. var noget chokeret og besluttede, at han måtte træde ud af den kirke, hvor han ikke engang måtte synge sine egne salmer. Lise støttede ham, og det afgjorde sagen. Han sendte én afskedsansøgning direkte til kongen og gik selv med en anden til bispegården. Der blev straks konstitueret en anden i G.s embede og biskop Münter sendte afskedsansøgningen videre til majestæten med en beklagelse af, at supplikanten havde indviklet sig i vanskeligheder, som han ikke følte sig voksen til at bære samt en anbefaling til majestæstens nåde. Så G. deltog ikke i tusindårsfesten. Da G. ikke havde søgt pension, blev sagen hurtigt ekspederet, og d. 26 maj fik G. sin afsked "i nåde". "I nåde" betød, at G. bare kunne komme til kongen en anden gang. Og imens gik injurieprocessen sin gang. G. forsøgte gennem sin forsvarer Treschow et forlig med Clausen, men det blev afvist. G. sidste indlæg i retten blev fremført af Treschow. For en sikkerheds skyld udgav G. det også som bog. Hvis han blev dømt og kom under censur, var han jo afskåret fra det. 30. oktober faldt dommen: "Ti kendes for ret: De af citanten påankede fornærmelige udtalelser bör døde og magtesløse at være, og indstævnedede bör - foruden at betale retsomkostninger og salæe til citantens sagfører (25 rdl.) - bøde 100 rdl. sølv til Københavns fattigvæsen overensstemmende med forskrifterne i Danske lov 6-21-4 og forordningen af 27. september 1799 § 12 sidste membrum".

Sagens kerne, om G. eller Clausen havde ret, tog dommen ikke stilling til. G. fik dommen, ikke for fornærmelser, men for at have været utilbørlig. Bøden på 100 rdl. var relativ lille. Der blev samlet et langt større beløb ind blandt G. s venner, så der kom ligefrem overskud ud af det. Det værste var, at alt, hvad G. skrev, nu skulle godkendes af Københavns politimester, før det måtte trykkes. Der havde under retssagen været debatteret livligt både blandt gejstlige, litterater og jurister, og debatten fortsatte efter dommen. G.

selv ytrede intet offentligt. Han gik i gang med sin store afhandling: "Om den sande kristendom - om kristendommens sandhed".

I 1827 skrev G. en afhandling "Om religionsfrihed", som kom i Teologisk månedsskrift. Dvs. de to første dele slap igennem censuren, men det trak ud med godkendelsen af sidste del. G. rykkede for en afgørelse og skrev i ventetiden en bog med den omstændelige titel "Skribenten Nik. Fred. Sev. Grundtvigs litterære testamente". Den gik gennem censuren. Da tredje del af "Om religionsfrihed" blev forbudt, udgav han 3 bøger: "Kristelige prædikner eller Søndags-bog I - II - III" og senere "Krønike rim til Børnelærdom", en række sange om betydningefulde personer i historien. De bøger blev meget yndede, og G.s tilhængerskare voksede. Betegnelsen "Grundtvigianere" begyndte at dukke op, først som en spøg, senere i alvor. Det huede ikke Grundtvig, og han blev mere og mere tavs. I det hele taget gik det ham på, at folk interesserede sig for ham i stedet for det, han talte om.

Det var vanskeligt for G. at være uden for kirken. Til sidst fik han den idé, at der måske på engelske biblioteker kunne være noget af interesse vedrørende Nordens oldtid. I maj 1828 skrev han en ansøgning til kongen om understøttelse til en englandsrejse. Det var kongen med på, især hvis der kunne findes noget om Nordens historie. Desværre var rejsekassen tom for i år, men G. opfordredes til at søge for 1829. Det gjorde G så, og i marts 1829 fik han bevilliget 2000 rdl. til en videnskabelig rejse til England. I det hele taget lysnede det omkring G. Endog hans modstandere fandt behag i "Krønike-Rim" og selve biskop Münter tøede op og skrev en anbefalingskrivelse til den engelske ærkebiskop.

3. maj 1829 sejlede G. fra Kbh. 13. maj så han for første gang England, og et par dage efter var han indlogeret i Norfolk Street. G. befandt sig ikke godt i London. Det var for fremmed, og han var nok stadig kejtet og genert. Men han arbejdede flittigt på "British Museum", bl.a. med det eneste bevarede håndskrift af "Beowulfs-Kvadet". Efterhånden som arbejdet skred frem, følte han sig bedre tilpas. D. 12. sept. kl 1 om natten tiltrådte han rejsen hjem over Hamborg og Kiel og ankom til Kbh. d. 18. Her blev han venligt modtaget: Øhllenslæger og professor Müller henvendte sig selv til G. og søgte forsoning, og G. tog med tak imod.

Men ellers var alt ved det gamle. Under G.s fravær havde to af G.s venner, Lindberg og Busch, fortsat angrebene på rationalismen, og Lindberg var nu stævnet for "Hof- og Stadsretten". Han havde skrevet en pjece: "Er prof. H. N. Clausen en ærlig lærer i den kristne kirke?". Og derfor sad G. nu atter i "Hof- og Stadsretten". Anklagen var den gamle: utilbørlighed. Skriftet blev beslaglagt, Lindberg suspenderedes indtil videre fra sin stilling som adjunkt ved Metropolitanskolen. I øvrigt blev Lindberg frikendt ved "Hof- og Stadsrettens" dom 19. januar 1830 og et halvt år senere også af højesteret. G. lukkede af for omverdenen og begravede sig i de håndskrifter, han havde skrevet af i England.

I maj 1830 rejste G. for anden gang til England. Denne gang var opholdet mere oplivende. Under sit arbejde i London lærte G. en dr. Bowring at kende. Da G. rejste til Exeter, indbød Bowring ham til at bo hos sig, hvilket G. nød meget, også p.g.a. Bowens to søstre, et par begavede og dannede piger. Derefter rejste G. til Bristol for at hilse på R. Price, en af de få, der beskæftigede sig med oldengelsk. Derefter opholdt G. sig 14 dage i Oxford og tog så tilbage til London. Her henvendte et boghandlerfirma sig til G. og tilbød at være forlægger for en udgivelse af en række oldengelske skrifter, hvis G. ville besørge udgivelsen. G. gik straks i gang med en plan for arbejdet. G. rejste dog hjem inden udgivelsen. Til forskel fra første englandstur havde G. her mødt frie og driftige engelske borgere. Det gjorde et stort indtryk på ham som modsætning mod det

snævre embedsmandskøbenhavn. Han fik øje for, hvad der kunne røre sig i folket af initiativ og virkelyst. Omkring 1. oktober var G. hjemme igen, meget opløftet af sine oplevelser.

Hjemme i Kbh. var biskop Münter død og var efterfulgt af professor Peter Erasmus Müller. Noget fremskridt i kirkelig henseende var det ikke, men Müller var personlig mere venlig stemt over for G. G.s ven Lindberg stredes videre med Professor Clausen uden større virkning. Vigtigere var en lang artikel af G.: "Skal den lutherske reformation virkelig fortsættes?" Men ellers fordybede G. sig i sit arbejde med omskrivningen af "Nordens Mytologi" fra 1808. Det blev nu en helt anden og nyskrevet bog, som endelig udkom i 1832 med censurens tilladelse. "Nordens Mytologi eller Sindbilled-sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst" indledes med "Rimbrev til nordiske pårørende, hvor G. slår til lyd for "Frihed lad være vort løsen i Nord./Frihed for Loke såvel som for Thor". G. mener, at myterne afspejler folkets karakter. Man må mene det, der udtrykkes i myterne, siden man er blevet ved med at fortælle dem. Vi kan altså lære noget om et folks karakter, når vi lærer dets myter at kende. Og det kendskab kaster G. sig ud i at tilvejebringe. - Bogen vakte ingen opsigt. Den første anmeldelse kom 6 år efter udgivelsen fra professor Flor ved Kiels universitet., en meget insigtsfuld anmeldelse i øvrigt. Men ellers var det stort set ingen, der forstod bogen. I øvrigt var G. ikke god til at forklare sig, teoretiker var han absolut ikke. Hvis nogen spurgte ham om et dunkelt punkt, kunne han svare: "det er jo soleklart, fordi -" og så gentog han, hvad han tidligere havde sagt. Når han skrev, sad han ikke og finpudsede teksten. Den flød i stride strømme fra hans pen. Det kan man også se af mange af hans salmer eller sange, som ofte er udvalgte vers af meget længere digte: ikke alle versene er lige gode, og nogle gentager foregående vers. Men det bedste er jo blevet stående.

2. juni 1831 rejste G. for 3. gang til England. Dels manglede han nogle afskrifter af gamle håndskrifter, dels skulle han forberede udgivelsen af de oldengelske skrifter i England, og dels ville han gerne lære den engelske kirke nærmere at kende. M.H.til udgivelsen af skrifterne havde en anden hugget ideen, så det blev ikke G., der kom til at stå for det. Og den engelske kirke skuffede ham. Han fandt den endnu mere tør og død end den danske. Derimod oplevede han at bo på et kollegium i Cambridge, hvor man behandlede ham som en god gammel fellow. Det var under dette ophold, tanken om, hvordan en videnskabelig højskole skulle indrettes, begyndte at spire. 31. august var G. hjemme igen.

Lindberg havde i nogle måneder holdt gudelige møder i sit hjem. Man havde søgt at få lov at benytte Frederiks tyske kirke på Kristianshavn, hvis præst nylig var død, og som ikke var meget søgt, men det var blevet afslået. Nu foreslog nogle, at man prøvede at danne en menighed ved Tyske Kirke med hhv. G. og tidligere præst ved kirken Siemonsen som præster. Det blev afslået. Men G. blev overtalt til at tale til næste møde i Lindbergs hjem. Den følgende søndag var der så mange, at man måtte leje et større lokale. Men det blev forbudt. Enden på det hele blev, at G. fik lov til at holde aftensangsgudstjeneste i Frederiks tyske kirke, og søndag d. 4. marts holdt G. sin første prædiken. Ordningen varede i næsten 7 år.

De rådgivende provincialstænder var blevet bebudet 28. maj 1831 og fik deres endelige ordning 3 år senere. G. var til at begynde med imod dem, og mente, at folkets frie debat fremmedes bedre gennem udstrakt trykkefrihed. Men G. og hans venner benyttede lejligheden under 1. samling 1835-36 til at få fremsat forslag om sognebåndets løsning. Men det blev henlagt under henvisning til, at det var indgivet for sent. Imidlertid fik et andet forslag G. til at spidse ører. Det var et (af 2) forslag om oprettelsen af højere realskoler. I forslageret forekom vendingen: "Ja, skolen for livet mangler, skolen for de nyttige og brugbare kundskaber mangler". De ord, skolen for livet, satte gang i G.s skoletanker og ændrede totalt hans syn på stænderforsamlingerne.

I de kommende år udviklede G. sine skoletanker, der drejede sig om 1) børneskolen, 2) ungdomsskolen for den voksne ungdom, som hverken skal være videnskabsmænd eller embedsmænd. Hovedsagen skal være folkenaturens hensigtsmæssige udvikling og oplysning på modersmålet til fædrelandets gavn og kongens ære. G. mente, at en sådan skole passende kunne indrettes i det gamle Sorø Akademi. Og endelig 3) en videnskabelig højskole, fælles for hele Norden. G. mente, at de nordiske lande ikke var større, end at et samlet universitet skulle være nok. Og det skulle så ligge i Göteborg som det mest centrale sted.

G. havde i Norge, hvor G. ikke var under censur, udsendt en lille bog "Til nordmænd om en norsk højskole". I 1837 nedlagde censuren imidlertid forbud mod, at den solgtes i Danmark, medmindre hvert eksemplar forsynedes med stemplet "må trykkes". Dette krav irriterede G. meget. Han fandt det småligt og ansøgte derfor om fritagelse for censur. Til hans store glæde blev den bevilliget. Så snart det var vedtaget i statsrådet, skrev prins Kristian under hånden til G. og lykønskede ham. G. gik op til prinsen for at takke ham og blev forestillet for Karoline Amalie. Både prinsen og hans gemalinde var i årenes løb kommet til at interessere sig for G.

G. havde planer for både en verdenshistorie og for et sangværk bestående af bibelhistoriske sange. Men i foråret 1838 opfordrede en kreds af hans venner G. til at holde en serie historiske foredrag. G. indvilligede og fik tilladelse til at tale på Borchs kollegium. Han havde valgt at tale om hvad der i løbet af hans egen tid var sket af stort i verden og kaldte foredragene "Mands Minde 1788 - 1838". Tilladelsen kom 18. juni, og allerede 20. juni stod G. på talerstolen. Foredragene blev holdt mandag, onsdag og fredag. Første aften var der stort set kun indbyderne, men efterhånden rygtedes det i byen, og folk strømmede til. Inden længe blev det også tradition, at man sang ved møderne. Sidste foredrag var d. 26 november, og da var der omkring 600 mennesker i det forholdsvis lille lokale og ned ad trappen. Man havde fjernet alle borde og stole, så folk kunne få plads til at stå der. G. talte ret kort, og derefter skiftedes forsamlingen til at synge og tale. G. var meget lykkelig over, som det var forløbet, dog var han bagefter utilfreds med, at der ikke havde været samtale.

Påsken 1838 forærede G.s venner ham en ny præsteklole. Han befandt sig egentlig godt som fri prædikant ved Frederiks tyske kirke. Men han var ked af, at han ikke måtte konfirmere sine egne børn. 16. december ansøgte han derfor om at måtte holde altergang og en gang om året konfirmere menighedens børn. Dagen efter gik G. selv op til kongen med andragendet, og han blev venligt modtaget. For en sikkerheds skyld gik G. også til biskop Mynster, som jo havde det afgørende ord, for personligt at forelægge ham sagen. Det blev et afslag. Så Gunni Busck måtte konfirmere G.s børn.

Vartov var en plejestiftelse for ældre og kronisk syge med tilknyttet kirke. Præsten der søgte andet embede, og G. lod sig forlyde med, at det vel var en overset krog af statskirken, hvor han kunne få lov at sidde i fred. Men søge det ville han ikke. Da greb kongen ind. Han lod en embedsmand fra udenrigskancelliet give G. et vink om, at han skulle søge embedet. G. gik op til kongen for at forhøre sig nærmere, og kongen sagde, at G. skulle søge på lige fod med andre. G. ville ikke, så risikerede han at få afslag. "Så send ansøgningen til mig", sagde kongen. Men det trak ud, og da G. spurgte hos kronprinsen opklaredes det, at kongen stadig havde ansøgningen liggende på sit bord "for at vejlede stemningen i bispegården". Det kom senere frem, at kongen to gange havde spurgt biskop Mynster, om han anså det for rimeligt, at G. fik embedet ved Vartov. Anden gang skal Mynster have vrisset, at det nok var bedst, at denne G. fik et embede, thi uden for kirken laver han mere uro. Endelig d. 28 maj 1839 kunne stiftprovst Tryde

meddele G., at han var kaldet af Frederik VI til præst ved hospitalsstiftelsen Vartov. Her blev G. resten af sine dage.

3. december 1839 døde kong Frederik VI. Kongens død og prins Kristians tronbestigelse som Kristian VIII fremkaldte en mængde hyldestdigte fra G. Bl.a. udgav han lejlighedsskriftet "Kærminder til kong Frederik den Sjettes krans", hvori følgende linier forekommer:

Kong Frederik den Sjette henslumred i fred,
og hviler nu hos sine fædre,
han gjorde end ikke en kat fortræd;
der fødtes ej kongesøn bedre.

Den nye dronning, karoline Amalie, bad G. ændre 3. linie. Den kom så til at lyde: "Og alle småfugle de sang derved". Men da pastor Rørdam skulle bruge 100 eksemplarer af sangen, skrev han til G. at det skulle være "af dem med katten".

Ude i Europa var det politisk røre, som også kom til udtryk i København. G. var betænkelig ved de liberales krav og mente, at ulykken var, at fyrste og folk stillede for store krav til hinanden. G. mente slet ikke, stænderforsamlingerne havde udlevet sig selv. I 1843-44 holdt G. 25 foredrag omgræsk og nordisk mytologi på Borchs kollegium. Foredragene vakte opsigt og en del kritik. G. var noget uligevægtig og snakkesalig og til andre tider deprimeret. Hans gamle nervesygdom var åbenbart brudt ud igen. Man fik ham frigjort fra sit arbejde på Vartov og sendt ud på landet til pastor Rørdam i Mern. Senere boede han hos andre venner. Hen på sommeren bedredes hans tilstand, og G. vendte tilbage til Kbh., hvor han fortsatte med lange spadsereture. Dagen efter sin hjemkomst mødte han dronningen, som var ude at køre i Dyrehaven. Hun var glædelig overrasket over hans bedre tilstand og meddelte ham næste dag i et brev, at hun arbejdede på at skaffe ham en sommerbolig for sit helbreds skyld. Det blev "Lille Tuborg" på Strandvejen.

D. 4. juli 1844 holdt de nationalliberale et stort møde på Skamlingsbanken. Skandinavisk selskab inviterede G. med på den tur, der var arrangeret til festen. Ved afrejsen fra Toldboden var en masse mennesker mødt op for at hilse de afrejsende med jubel og sang, og undervejs hilstes skibet fra bredderne. I Kolding modtog borgmesteren selskabet og inviterede det til at bo i Kolding. Mødet begyndte næste dag ved 12-tiden. Først talte Laurids Skau. Derefter G. Han talte i 5 kvarter og fik stort bifald. Efter at Ploug, Goldschmidt og andre havde talt, rullede vognene tilbage til Kolding og man gik ombord i skibet. Folk var så oplivede, at ingen lagde sig til at sove. Ud for Sjællands Odde samledes de unge omkring G. og sang "Kommer hid I piger små". Grundtvig stod op på en bænk og holdt en tale, og man råbte hurra. Styrmanden var så betaget af oplevelsen, at han nær havde sat skibet på grund. Man kan nok sige, at dermed var G. gået ind i politik. Han var dog nærmest sit eget parti. De nationalliberale fandt ham lidt mærkelig med sit "kongehånd og folkestemme".

I øvrigt skrev G.: om sine skoletanker, salmer, historiske skrifter og selvfølgelig prædikner. På et møde 14. marts 1948 udtalte G. sig om forfatningssagen og det sønderjyske spørgsmål. Om forfatningen taler han sig lidt vagt om menneskelivets rettigheder. Om det sønderjyske spørgsmål sagde han, at kongeriget nu ikke gik længere end til grænsen af hertugdømmet Slesvig, og at det danske land kun gik så langt, som man talte og ville vedblive at tale dansk, og det måtte være et eller andet sted i Slesvig. Da krigen brød ud med det første slag ved Bov 9. april, meldte begge G.s sønner sig frivilligt. 7. juli udstedte kongen valgloven til den

grundlovgivende forsamling. G.s venner prøvede at få G. valgt ind i den. Han blev opstillet og valgt i Præstø med 600 stemmer mod 11. Til G.s sorg var en af hans gamle konfirmander opstillet som hans modkandidat, men han trak sig på selve valgdagen og opfordrede folk til at stemme på G. I den grundlovgivende forsamling tog G. ordet så mange gange, at en af de liberale stillede et forslag, der skulle hindre G. i at stille ændringsforslag. Forslaget blev vedtaget, men det lykkedes G. at snakke sig uden om det. Det eneste forslag, der direkte skyldes G. er bestemmelsen om offentlighed og mundtlighed i retsplejen. I øvrigt var G. utilfreds med grundlovsforslaget og endte med hverken at stemme for og imod. Han mente, at folketinget ville blive mistænkeligt og landstinget hårdnakket.

I første halvdel af 1850'erne var G. flere gange valgt ind i folketinget i skiftende valgkredse. Som løsgænger blev hans direkte indflydelse begrænset, især da han systematisk blev holdt uden for udvalgene. Men han talte tit og længe om alle mulige forskellige sager, så som "Gifthandel", Lodstjernesten i Grenå", "Frisørnæringen", "Brødhandlen i København" o.m.a.

Lise døde 14. januar 1851. I de sidste år var parrets forhold løbet tør, og til hendes begravelse var G. kun i stand til at holde en almindelig ligprædiken. Det syntes hans venner var lidt for ringe. Og da han 9 måneder senere (24. okt.), nu 68 år gammel, giftede sig med Marie Toft, var der almindelig forargelse. Marie Toft var enke efter cand. jur. Harald Toft og bestyrede Rønnebæksholm ved Næstved siden sin mands død i 1841. Hun var en slags uofficiel leder af de gudelige forsamlinger på Sjælland og havde nogle debatter med G. herom. Men i modsætning til de fleste, der kom i diskussion med G. bøjede hun ikke af for hans fremfusen, men sagde ham imod af karsken bælg. Det charmerede G. over al måde. De tog bolig i Frederiksholms kanal. Husførelsen var noget mere fornem, end G. hidtil havde været vant til, de holdt endog tjener. Om sommeren var de ofte på Rønnebæksholm. Marie Toft døde 9. juli 1854. G. havde været meget optaget af hende og havde i de tre år, ægteskabet varede, trukket sig noget tilbage fra sin vennekreds. Dog ikke mere, end at han nu, forynget, kastede sig ud i sine gamle gøremål.

G. havde længe syslet med tanken om at udgive en kirkehistorie. Nu kastede han sig over udgivelsen af "Kristenhedens Syvstjerne - et kirkeligt sagakvad." Bogen er på vers og ser ud til at være skrevet på G.s sædvanlige måde: af karsken bælg uden finpudsning og korrektur, selv om den optog ham i lang tid og først udkom samlet i 1860. Den handler om de syv hovedmenigheder: 1) den ebræiske. 2) den græske. 3) den latinske. 4) den angelske. 5) den saxiske. 6) den danske. 7) den fremtidige, som f.eks. kunne tænkes at være i Indien, i hvert fald ikke i Kina.

G. kom endnu en gang på rigsdagen. Da ændringen af grundloven i 1866 kom på tale, lod G. sig vælge ind i landstinget. Han var stærkt utilfreds med ændringerne og mente, at friheden var blevet beskåret. Da den blev vedtaget med komfortabelt flertal, tabte G. helt besindelsen og udbrød om sine modstandere: "De er værre end prøjserne!" Efter Maries død flyttede han fra herskabsboligeb på Frederiksholms kanal og lejede nogle værelser i Nørregade. Og så giftede han sig igen. Asta Tugendreich Adelheid Reedtz var en 31-årig enke efter gehejmekonferensråd Holger Chr. Reedtz. Hun var regelmæssig kirkegænger i Vartov og kom jævnligt i G.s hjem. 14. april 1858 blev de gift. Hun blev G. en god støtte i hans sidste år. Sammen med G.s ældste søn Svend sørgede hun bl.a. for at få indsamlet alle hans beskrevne papirer. Ved G.s 50 års præstetjubilmæum 29. maj 1861 var der festgudstjeneste i Vartov med deltagelse af mere end 50 provster og præster. Om eftermiddagen var der møde i haven til G.s villa på Gl. Kongevej. Af nordiske kvinder fik G. en syvarmet guldlysestage og kirkeminister Monrad kom med hilsen fra kongen og gav G. rang af biskop. Om aftenen var der vennemøde i haven.

De følgende år blev der jævnligt holdt vennemøder, hvor G. altid var til stede som taler eller ordstyrer under de til tider heftige debatter. Palmesøndag 1867 mærkedes det på gudstjenesten i Vartov, at G.s gamle nervesygdom var ved at bryde ud igen. Der var nogen forvirring i kirken, for en del, bl.a. hans kone, mente, at han bare var særlig grebet af ånden. Men hans venner kunne godt mærke, hvad der var galt. G. var meget ked af det og skamfuld over sin sygdom og søgte sin afsked, men menigheden satte sig imod det og ville vente på ham, til han blev rask. Myndighederne gav ham så en længere sygeorlov. Ud på efteråret optog han præstegerningen igen. G.s sidste offentlige tale var til et nordisk kirkemøde 4. september 1871. Mandag d. 2. september 1872 sad G. i sin stol og hørte på, at hans søn Sven og hans kapellan skiftedes til at læse op af "Svenska Folkets Historia". Ud på eftermiddagen bad han om en pause. Da man senere kom ind til ham, sad han død i stolen. G. blev begravet ved siden af Marie Toft på Køge ås. Asta overlevede ham til 5. okt. 1890. (De fik en datter, Asta Marie, som døde i 1939)